

ӘДЕБИЕТТАНУ
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ
LITERATURE

MPHTI 17.07.41

<https://doi.org/10.51889/2021-1.1728-7804.29>

Абишева С.Д.,¹ Серикова С.К.²

^{1,2}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

Қ.МЫРЗАЛИЕВТИҢ “ТАБИҒАТ” ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ ПОЭТИКАЛЫҚ АДРЕСАТТЫҢ
ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН МАҒЫНАСЫ

Аңдатпа

Поэтикалық мәтіндегі ішкі адресат теориясына жүгіну қазіргі әдебиеттанудың өзекті бағыты болып табылады. Бұл нақты тапсырманы шешуге мүмкіндік береді және поэтикалық мәтіннің диалогтық табиғаты құбылыстарын анықтауға, сонымен қатар поэзияны тұтастай түсіруге көмектеседі.

Поэтикалық мәтіннің өзіндік қасиеттері бар, олардың арасында адресат болу маңызды. Поэтикалық мәтіннің құрылымында бұл лирикалық мағынаны, адресаттың бейнесін және адресаттың ниетін қалыптастыруға қатысты көпөлшемді категория.

Бұл мақалада поэтикалық адресат категория нәтижесі ретінде қарастырылады. Адресат мәтінді құрылымдық модельдеуге және авторлық тұжырымдаманы білдіруге қатысты негізгі рецептивті парадигманы білдіреді. “Адресат” ұғымы жүйе бола отырып, бірнеше амбиваленттілік құбылысын білдіреді: ол бір уақытта формасы мен мазмұнын, жоспары мен іске асырылуын, құрылымы мен мағынасын қамтиды.

Түйін сөздер: мәтін, адресат, құрылым, мағына, нәтиже, жүйе

Abi sheva S.,¹ Seri kova S.²

^{1,2}Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan

STRUCTURE AND SEMANTICS OF THE ADDRESSEE IN THE “NATURAL”
POEMS OF K. MYRZALIEV

Abstract

The appeal to the theory of the internal addressee in a poetic text is an actual direction in modern literary studies. It will help to solve both the specific task and contribute to the elucidation of the phenomena of the dialogical nature of the poetic text, as well as to the understanding of poetry as a whole.

A poetic text has specific qualities, among which addressability is important. In the structure of a poetic text, it is a multidimensional category that participates in the formation of lyrical meaning, the image of the addressee and the intentions of the addressee.

This article discusses the poetic addressee as a consequence and implementation of the category of addressability. The addressee refers to the main receptive paradigm involved in the structural modeling of the text and the expression of the author's concept. The concept of “addressee”, being a system, is a phenomenon of multiple ambivalence: it simultaneously implies form and content, design and implementation, structure and semantics.

Keywords: text, addressee, structure, semantics, result, system

Абишева С.Д.,¹ Серикова С.К.²

^{1,2}Казахский национальный педагогический университет им. Абая,
Алматы, Казахстан

СТРУКТУРА И СЕМАНТИКА АДРЕСАТА
В “ПРИРОДНЫХ” СТИХОТВОРЕНИЯХ К. МЫРЗАЛИЕВА

Аннотация

Обращение к теории внутреннего адресата в поэтическом тексте является актуальным направлением в современном литературоведении. Оно позволит решить как конкретно поставленную задачу, так и

способствовать выяснению феноменов диалогической природы поэтического текста, а также пониманию поэзии в целом.

Поэтический текст обладает специфическими качествами, среди которых важное значение имеет адресатность. В структуре поэтического текста она является многомерной категорией, участвующей в формировании лирического смысла, образа адресата и интенций адресанта.

В данной статье рассматривается поэтический адресат как следствие и реализация категории адресатности. Адресат относится к основной рецептивной парадигме, участвующей в структурном моделировании текста и выражении авторской концепции. Понятие “адресат”, являясь системой, представляет собой явление множественной амбивалентности: оно одновременно предполагает в себе форму и содержание, замысел и воплощение, структуру и семантику.

Ключевые слова: текст, адресат, структура, семантика, результат, система

Кіріспе. Көптеген қазақстандық әдебиеттанушылар Қ. Мырзалиев поэзиясының тақырыптық құрамын, әсіресе Отан және табиғат тақырыбын ерекше атап көрсете отырып талдайды, бірақ поэтикалық адресат құрылымы зерттелген жұмыстар әлі жоқтың қасы [1-4]. Бұл проблема әдебиет теориясында жеткілікті зерттелген. Қ.Мырзалиевтің “табиғат” (С. Абишеваның термині [5, 26]) өлеңдерін талдауға тырысайық, онда “пейзаждың жаңа философиясы – шиеленіскен экологиялық сана: табиғатқа тұтынушылық-зорлық-зомбылық қатынасы» <...> оның сұлулығы мен жаратылысын сақтауға қамқорлық жасауға жол береді” [6, 31].

Экологиялық мотивтер “табиғатты өркениеттің қысымынан, адамның шабуылынан сақтау және қорғау қажеттілігі” пайда болған ХХ ғасырдың екінші жартысы – ХХІ ғасырдың басы үшін маңызды [7]. Бұл тақырып Қ. Мырзалиевтің шығармашылығында да жетекші тақырып болып отыр, оған оның “Табиғат тазалығы”, “Табиғатқа табыну” атты өлеңдерінің атаулары дәлел бола алады. Бұл екі туындымен Мырзалиевтің символикалық атауы бар “Қызыл кітап” [8] (“Красная книга”) [9] және биологтар мен экологтардың сирек кездесетін, жойылып бара жатқан жануарлар мен өсімдіктердің аттары енгізілетін жаратылыстану-ғылыми “Қызыл кітап” атауымен ұштасатын өлеңдер кітабы ашылады. Сондай-ақ, табиғат тақырыбына арналған “Сахара” (“Необъятная степь”), “Көктем келіп қалыпты-ау” (“Весна пришла”), “Көктем” (“Весна”) атты өлеңдерін талдадық.

Әдістеме. “Табиғат тазалығы” (“Чистота природы”) өлеңі – ақынның адресатқа әсер етуінің белгілі бір бағдарламасының көрінісі. Қ. Мырзалиев өлеңінің басты мақсаты – отандастарымызды табиғатты сақтау және қорғау қажеттілігіне көндіру. Сондықтан, мәтінде 5 риторикалық сұрақпен лепті үн белгісінің болуы, 2 лепті сөйлемді, әсіресе, өлеңнің соңында қолдануы, бұл шығарманы адамға қатысты айтылатын шешендік сөзге жақындатады (I шумақ – бәріне, бүкіл әлемге жалпылама белгісіз мағынасы бар сұраулы есімдік “Таза ауаға кешегі кім шанады?” (“Кто поверит, что вчера был чистый воздух?!”); III шумақ – “Қайда барсаң” (“Куда ни пойдешь”), жасырын адресат “өкпене” (“в твои легкие”), сондай-ақ табиғатқа, туған өлкеге, ренжіген адамға: “Аман ба өзі тұрғаннан өңір налып!” (“Своей зеленью нас не порадует он”) [8]. Қ. Мырзалиевтің адресаты – бұл халық: “Мән берген жоқ әлі оған жарқын халық” (“Не придает этому еще значения светлый народ”, оған автор өзінде қосады. Өлеңнің адресанты жақындап келе жатқан экологиялық апаттың қасіретін баса көрсететін риторикалық сұрақтармен лепті үндерде көрінеді.

Бұл өлеңде автордың поэтикалық адресаттың құрылымын жалпылама-жеке тұлғадан нақтыға күрделендіру көзқарасы байқалады. Мұны лексикалық-морфологиялық және синтаксистік деңгейлерде байқауға болады. Бұл, ең алдымен, есімдіктерді автор мен оқырман байланысымен диалогының көрсеткіші ретінде қолдануда көрінеді, өйткені “тыңдаушыға немесе оқырманға әсер етудің жалпыланған формуласы ретінде лирикалық өлеңге толығымен есімдік «қызмет етеді» [10].

Нәтижелер. Егер I шумақта барлығына, бүкіл әлемге қатысты жалпылама-белгісіз мағынасы бар сұраулы есімдік қолданылса: “Таза ауаға кешегі кім шанады?” (“Кто поверит, что вчера был чистый воздух?!”), III шумақтың синтаксистік құрылысында – “Қайда барсаң да” (“Куда ни пойдешь”) – “сенің өкпенде” тәуелдеу есімдігі бар тіркес сияқты, белгілі-жақты “сен” дегенді білдіреді. VI шумақтың лепті сөйлемінде автор өзінің адресатын тікелей атайды. Бұл адам: “Адам таза болмайды ешқашанда / Айналайын табиғат таза болмай!” (“Человек никогда не станет благородным, Если любимая природа не будет чистой!”).

Егер “Табиғат тазалығы” (“Чистота природы”) – адамдарға табиғатты сақтауға, қорғауға шақырса, “Табиғатқа табыну” (“Поклонение природе”) табиғатқа үндеу ретінде құрылады. Бұл өлеңде табиғатқа пантеистік көзқарас, яғни сені түсініп, кешіре алатын құдайға табынатын көрініс берілген: “Сен мені – / Кең даланың ардасын ұқ!” (“Ты меня – / Пойми жеребенка широкой степи!”).

Қ. Мырзалиев мәтінде 3 рет “табиғат” сөзі берілген. Ақын табиғатты бейнелейді, оған адами қасиеттер береді және ол оның сұхбаттасушысы, адресаты болады. Мырзалиевтің адресанты, қала адамы табиғатқа оны өз аясына алуға және оны түсінуге шақырады. Ақын “Адам” семантикалық өрісіне жататын етістіктердің бұйрық райын қолданады: “ұқ” (“пойми”), “дем алдыр” (“дай отдохнуть”), “іліп қой жел өтіне” (“проветри”), “сөкпе бізді” (“не ругай нас”), “тазала өкпемізді” (“продуй наши легкие”), “емде мені” (“лечи меня”). Осылайша, ол таза ойлармен келіп, оның тазалығын бұзбайтын болса, табиғаттың жалпы адамға емдік әсерін, сондай-ақ “сүйіспеншілікке толы табиғаттың құшағына оралу, патша мен мырза емес,

“Мақатаевта табиғат пен табиғи құбылыстарға жүгіну формасының кең эмоциялық ауқымы бар. Өтіп бара жатқан өмір мұны оған келесі өтінішті жасауға мәжбүрлейді: “Күндер-ау, күндер, көктемдер, / Қасымнан менің кеткендер?!” – “Ах, дни, дни, вёсны, / Не уходите от меня?!”, “Қайран көктем, / Қайран гүл, қайран жазым!” – “О весна, / О цветы, О лето мое!”. Ақынның көктем туралы 3 өлеңнен тұратын тұтас бір рецептивті топтамасы бар: “Көктем де келер...” (“И весна придет...”), “Көктем де келер” (“И весна придет...”), “Біздің көктем” (“Наша весна”) [12]. Ол үшін көктем – бұл жылдың ең әдемі уақыты.

Көктемді Мырзалиев те жақсы көреді. “Көктем келіп қалыпты-ау” (“Весна пришла”) өлеңінде ақын көктем атынан жалқауларға да, еңбекқорларға да қарата айтады. Көктем адамдарға батасын береді – 4 шумақта жасырын адресатқа жүгіну бар:

Құларыңды білмейсің,
Сынарыңды.
Қандырғың да келеді құмарыңды.
Шағаладай шаңқылдап шалқарыңда,
Шарқұрып кепіздейсің сынарыңды!

(Издали им на прощанье машу рукой.
Чайке подобно над гривой волны морской
Радуюсь солнцу и влаге, зову подругу,
Не говори про покой мне, – забыт покой!)

5 шумақ –
Көктем келіп қалыпты-ау!
Көктем келіп,
Жылы желді жетектеп жеткен бе елік?!
Көрінгенге көз сүзіп қобалжисың,
Көңіліңе бір сайтан кеткен бе еніп?!

Весна пришла!
Пришла весна,
Привела ли косуля на поводу теплы й ветерок?!
Волнуешься, делая томные глаза каждому встречному,
Не поселился ли в твоей душе черт?!

Көктем адамды, адам – көктемді және ондағы жағдайын бағалайды:

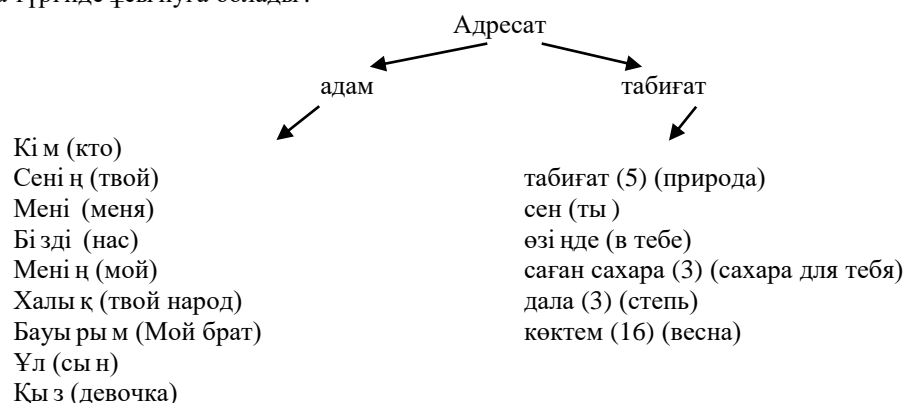
Назың бар ма айтатын наурызыңа?
Өткен қысқа айтатын өкпең бар ма?!

Хочешь надеждой радостной поделиться
Или поведать, как зимняя била дрожь?

М.Н. Эпштейн айтқандай: “Поэзия үшін табиғат – бұл оның екіінші “мені”, өз көрінісі айқын көрінетін айна” [6, 20], мұның жарқын дәлелі Мырзалиев шығармаларындағы адам өмірі мен табиғат арасындағы өзара тәуелділік болып табылады.

Мырзалиевтің “көктемгі” өлеңдерінде жоғарыда талданған мәтіндердегі дей поэтикалық адресатты енгізудің бірдей тәсілдерін атап өтуге болады. Лепті және сұраулы сөйлемдері лирикалық кейіпкердің көктемгі құбылыстарды қабылдау әсерін жеткізеді. Лепті сөйлем “Көктем келіп қалыпты-ау” (“Вот и пришла весна”) 5 рет, оның ішінде шумақтық анафора ретінде 3 рет қайталана отырып мәтінді ұйымдастырады, ал осы сөйлемнің жартысы “Көктем келіп!” (“Пришла весна!”) синтаксистік қайталауда 4 рет кездеседі. Күшейтілген қосарлы анафора көктемнің келуіне байланысты қуанышты көңіл-күй жасайды. Бұл әсіресе қыстан шыққан қазақтың дүниетанымы үшін өте маңызды. Ақынның “көктем” (“весна”) лексемасын екі мәтінде 16 рет белсенді қолданғаны кездейсоқ емес. Соңында, 1 өлеңнің соңғы шумағында қосарлы лепті үн бар: “Көктем келіп қалыпты-ау / Көктем келіп!” (“Вот и пришла весна / Пришла весна”), сондай-ақ “Көктем” (“Весна”) өлеңіндегі соңғы анафоралық лепті үн – “Келді көктем қиқулатып, / Келді көктем тыраулатып!” - деп ақын сезімінің толыққандылығын қорытындылайды. Осы көңіл-күйді Қ. Мырзалиевтің өлеңі С.Д. Абишева толық талдаған М. Мақатаевтың рецептивті топтамасымен үндеседі [12]. Риторикалық сұрақтар мен лепті үндердің көмегімен адресаттарға үндеудің жинақталуы жүзеге асырылады: “Келді көктем бір ұл болып / Бір қыз болып – / Күрсіңбелік!” / , ал қыстырма сөйлем “Амал қанша!” (“Что делать!”) – “Ауру жеңген жақындарға / – Амал қанша! – табыт болып” – адамдарға жанашырлық танытады.

Қ. Мырзалиевтің “табиғат” өлеңдеріндегі поэтикалық адресаттың құрылымын талдау нәтижелерін келесі сызба түрінде ұсынуға болады:

9-сурет

Осылайша, Қ. Мырзалиев біз талдаған бес “табиғат” поэтикалық мәтіндерде қаратпа сөздер, есімдіктер, сұраулы-лепті құрылымдарды, атаулы қатарлар мен поэтикалық тақырыптар арқылы адресаттың бейнесін жасайды. Жалпы тақырыппен және ұқсас құрылымдық көрсеткіштермен біріктірілген оларды табиғи рецептивті топтама ретінде қарастыруға болады. Қазақ поэзиясы материалындағы адресаттылық проблемасын қарастыру түпнұсқа мен аударманың бір-біріне қаншалықты сәйкес келетіні туралы мәселені де заңды түрде болжайды. Ақындық адресаттың құрылымы Қ. Мырзалиевтің “табиғат” өлеңдерінің аудармалары барабарлығының көрсеткіші ретінде көрінеді. Қ. Мырзалиевтің шығармаларын орыс тіліне Л.Щеглов, А.Сендық, А.Кушнер, В.Антонов, Н.Локшина, И. Фоняков, Т. Фроловская, В. Михановский, В. Семенов, С. Давыдов, Л. Озеров және Н.Злотниковтар аударған.

Аударма процесінің өзі – аударылған жұмыстың бейнелі мағынасында бекітілген өмірдің “қайта көрсетілуі”. Көркем аударма көзқарастарында екі тенденцияның қарама-қайшылығы байқалады: түпнұсқа мәтінге бағдарлану және оқыманның қабылдауына бағдарлану [13; 14]. Осыған байланысты түпнұсқаның атаулылығы және оның “аударма объектісіне ұқыпты қарау және оны ұлттық және жеке өзіндік ерекшеліктегі өнердің жалғасы ретінде қайта құру” [15] нәтижесі ретінде аспектіде немесе сәйкестікте аударылуы немесе әртүрлі белгілер мен себептер бойынша сәйкессіздігі мәселесі өзекті болып отыр.

Ақындық адресаттың құрылымы ақындық аудармалардың барабарлығының көрсеткіші болуы мүмкін деген бастапқы ұстанымды ескере отырып, Қ. Мырзалиевтің “Табиғат тазалығы” (“Чистота природы”) және “Табиғатқа табыну” (“Поклонение природе”) атты екі “табиғат” поэмасын А.Кушнердің аудармасында талдаймыз.

Қадыр Мырзалиев

Табиғат тазалығы

Пәк ауаға кешегі кім шанады?!
Түтін, тұман аспанды тұмшалады.
Кір шалады қанатын аққулардың,
Соны ойласаң көңіңді кір шалады.

Сексеуілдің орнында көмір қалып,
Аман ба өзі тұрғаннан өңір налып?!
Ақ мамықтай ақша қар
Шәһарларға
Енді жауса жауады қоңырланып

Көлдер қайда жататын сұқсыр қонып?!
Қайда барсаң бір түтін бықсыр келіп...
Ақ көжек боп өкпеңе кірген самал
Шығарында шығады сұп-сұр болып!

Мұзды мұхит сол, мүмкін, қалпында әлі.
Мән берген жоқ әлі оған жарқын халық.
Мазут жұтып,
Ауырған бидауамен
Көріңбейді бүгінде алтын балық.
Шуда түтін

Александр Кушнердің аудармасы

Чистота природы

Кто поверит, что воздух был некогда чист?
Небосвод, посмотри, затуманен и мглист,
Лебедей белоснежных испачканы крылья,
И дрожит мое сердце – осиновый лист.

В черной уголь, увы, саксаул превращен,
Своей зеленью нас не порадует он,
Снег, подобный легчайшему белому пуху,
Приближаясь к земле, на лету загрязнен.

Где озера хрустальные с яркой водой?!
Шелковистые бабочки с жаркой каймой?
Как давно вместо чистого белого цвета
Сероватый полощется передо мной.

Может быть, океан Ледовитый один
Не испачкал своих белоснежных седин,
Но, увы, золотая волшебная рыбка
К нам ее вынырнет из заповедных глубин.

Дым, подобный густым грозовым облакам,

Шалқыған от төсіңде
Ұзақ тұрып алады көкке сіңбей.
Етек-жеңі қы зарған кейбір бұлттар
Ауру малдың қабарған өкпесіңдей.

Изваяньем на небе стоит здесь и там,
Он отекшие легкие напоминает,
До чего же он хмур и багров по краям!

Бар дейсің бе өмірде азап ондай!

Есть ли в жизни страданье мрачней и страшней?

Дүние азса ол енді азады оңбай!
Адам таза болмайды ешқашанда
Айналайын табиғат таза болмай! [16, 4 б.]

Как природу спасти нам для наших детей?
Чистота ее – это и наше здоровье,
Мир не вы живет, не позаботясь о ней! [9, 6-7 бб.]

Қ. Мырзалиевтің “Табиғат тазалығы” атты 2 туындысын және оның А. Кушнер аударған аудармасын (“Чистота природы”) алғаш оқыған кезде екі мәтіннің шумақтық құрылымының сәйкессіздігін бірден көреміз: Кушнердің 6 шумағы – төрт тармақты, ал Мырзалиевтің 2, 4 және 5 шумақтары – бес тармақты. Бұл бөлу Мырзалиев үшін мазмұнды идеялық-тақырыптық қайта қарау тұрғысынан маңызды. Сонымен, 2 және 4 шумақтар бір-бірімен байланысты және қарама-қайшы: 2 шумақта 1 шумақтың түтінінен ақ ұлпа қар қоңыр түске айналады, ал 4-те Мұзды мұхит тазалықтың жалғыз аралы, оған адамдар әлі жете алмады және оны ластанды деп сипатталады. 5 шумақта – шарықтау шегінде – алдыңғы төртеуінің мотивтері көрінеді: “Түтін, тұман аспанды тұмшалады” (1 шумақ), “Ақ мамықтай ақша қар / Шәһарларға / Енді жауса жауады қонырланып” (2 шумақ), “Ақ көжек боп өкпеңе кірген самал / Шығарында шығады сұп-сұр болып!” (3 шумақ), “Етек-жеңі қы зарған кейбір бұлттар / Ауру малдың қабарған өкпесіңдей” (5 шумақ). Адамның іс-әрекетінен бүкіл табиғат әлемі – жануарлар (аққу, сұқсыр, алтын балық, ауру мал), өсімдіктер (сексеуіл), ауа (түтін, тұман, самал, бұлттар) және су (көлдер, ақша қар, Мұзды мұхит) зардап шегетіні туралы идея осылай тұжырымдалады. Қ. Мырзалиев себеп-салдарлық байланысты атап көрсетеді: адамның табиғатқа зиянды әсері бар, бірақ ластанған табиғат та адамға теріс әсер етеді. Сонымен қатар, адам өз қызметімен қазақтардың өмір сүру негізін бұзады – “Ауру малдың қабарған өкпесіңдей” (Как отекшие легкие больного скота). Аудармада бұл келесідей естіледі: Қалың найзағай бұлттарына ұқсас түтін / Ол ісінген өкпеге ұқсайды. Бұл дәлсіздік, мүмкін, эстетикалық жағынан аударма мәтініне келер, бірақ қазақ оқырманына идеялық-эмоционалды әсер етпейді.

Мырзалиевте бұл ой 3 және 5 шумақтардан айқын көрінеді:

3 шумақ:

Ақ көжек боп өкпеңе кірген самал
Шығарында шығады сұп-сұр болып!

5 шумақ:

Етек-жеңі қы зарған кейбір бұлттар
Ауру малдың қабарған өкпесіңдей.

Және 6 шумақта (“Бар дейсің бе өмірде азап ондай! / Дүние азса ол енді азады оңбай!”) ақын адамды өзінің табиғаттың қажетті бөлігі, оның байланысты рушы буыны ретінде сезінуге, оның тазалығын сақтауға және сол арқылы өзі-өзі сақтауға шақырады. Мырзалиевтің табиғатқа деген жеке көзқарасы да: “Адам таза болмайды ешқашанда / Айналайын табиғат таза болмай”, “Айналайын табиғат” эпитетін қолдану арқылы көрінеді, өйткені қазақтардың ұлттық менталитетінде қазақ халқының тұрмысының ерекшеліктері мен өмір салты анықтайтын жалпы өмірдің негізгі ретінде табиғатқа ерекше көзқарас бар.

Аудармашы А. Кушнер автордың ұстанымымен бөліседі, бірақ оның аудармасы орыс оқырманының қабылдауына бағытталған. Сол себепті оның мәтінінде лексикалық жағынан дәлсіздік болуы мүмкін. Мысалы, 1 шумақтың 4 жолында:

Кір шалады қанатын аққулардың,
Соны ойласаң көңіңді кір шалады.

Лебедей белоснежных испачканы крылья,
И дрожит мое сердце – осиновый лист.

табиғаттың “нашар көңіл-күйінің” орнына адамның қорқынышы – “көктерек жапырағы” (“осиновый лист”) пайда болады.

Түпнұсқада:

Сексеуілдің орнында көмір қалып,
Аман ба өзі тұрғаннан өңір налып?!

аудармада:

В черной уголь, увы, саксаул превращен,
Своей зеленью нас не порадует он,

“Аман ба өзі тұрғаннан өңір налып?!” (“Не обижен ли край?!”) тіркесі, ал аудармада бұл жоқ, ал Мырзалиев үшін алдыңғы бейнеде жасалған өлім символикасы маңызды.

3 шумақта “Көлдер қайда жататын сұқсыр қонып?!” сұқсыр – үйректің бір түрінің орнына – орыс оқырманының қабылдауына жақын “жібектей көбелектер” пайда болады.

А. Кушнер келесі жолдардың бейнелі және идеялық мәнін жеткізе алмаған:

Ақ көжек боп өкпеңе кірген самал

Как давно вместо чистого белого цвета

Шығарында шығады сұп-сұр болып!

Сероватый полощется передо мной.

4 шумақта:

Мұзды мұхит сол, мүмкін, қалпында әлі.
Мән берген жоқ әлі оған жарқын халық.

Может быть, океан Ледовитый один
Не испачкал своих белоснежных седин,

түпнұсқада жолма-жол аудармасына сәйкес, “мүмкін, тек Мұзды мұхит әлі ластанбаған, былғанбаған, адамдар оған қол тигізбеді, адамдар оған әлі жете алмады” деп айтылса, аудармашы мұхиттың өзі “қардай аппақ шаштарың ластанбады” дейді.

Аударманың б. шумағында “Адам таза болмайды ешқашанда / Айналайын табиғат таза болмай!” (“Чистота ее – это и наше здоровье, / Мир не выживает, не позаботясь о ней!”) Мырзалиевтің идеясындай идея бар. Бірақ, Мырзалиевтен айырмашылығы, Кушнерде біз адам мен табиғаттың қарама-қайшылығын көреміз, біз және ол, синтаксистік құрылымда сызықшамен, “оның”, “біздің” есімдіктерінің арақатысымен жүзеге асырылған. Бұл айырмашылықтардың себебін анықтау поэтикалық адресаттың құрылымын салыстыруға көмектеседі.

Қорытынды. А. Кушнердің аудармасында адресат пен адресаттың құрылымы (“менің жүрегім”, “менің алдымда”) (“мое сердце”, “передо мной”) және (“қараңыз”, “бізді”, “бізге”, “біздің денсаулығымыз”, “оған қамқорлық жасамау”) (“посмотри”, “нас”, “к нам”, “нам”, “наше здоровье”, “не позаботясь о ней”) айқын көрінеді. Бұл есімдіктердің тізімінде жалпы адамдарға үндеу бар, ал Мырзалиевтің өлеңі – қиялдағы оқырманға, атап айтқанда өзінің отандасы мен жерлесіне дәйекті әсер етудің көрінісі.

Кушнердің аудармасында адресант – басқыншы, бағындырушы, шабуылшы: “Көңіліңде бар ма сынық?!”, “Сколько мы нанесли тебе горестных ран!”), “мен саған келіп тұрмын дорба асынып” (“я пришел к тебе, степь, безоружным”), бөтелкені әскери тұрмыстың болмысы ретінде құтыға ауыстырады: “Бұл жолы шөлмексіз-ақ” (“Даже фляжку – и ту не засунул в карман”). Далаға қайта оралуы бейнеленеді: “Оралайын / Өзіңсіз күн жоғына көзім жетіп” (“Я вернулся, твой сын, – нет прочнее родства!”), өйткені ол лирикалық кейіпкерге жағымды әсер етеді: “Тазала, саумал ауа, самалыңмен” (“Как ты воздухом лечишь меня животворным”). Оның адресаты табиғат болып табылады “О, табиғат” (“О, природа”) және “Іліп қой жел өтіне” (“Ты проветри”), “сөкпе бізді” (“не гневайся”), “ойлама” (“не думай”) бейнеленеді.

Осылайша, Қ. Мырзалиевтің табиғи философиялық еңбектерінде және оның А.Кушнер жасаған аудармаларында адам өзін табиғаттың қажетті бөлігі, оның байланыстырушы буыны ретінде сезінеді, өзінің оның сұлулығы мен жаратылысын сақтаудағы жауапкершілігін түсінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Әдібаев Х. Қадыр туралы сөз // Уақыт және суреткер. – Алматы, 1967. – 228 б.
- 2 Кәрібаева Б. Қадыр поэтикасы жайында // Жұлдыз. – 1983. – № 12. – 179-183 бб.
- 3 Нұрахметов С. Қадыр Мырзалиевтің ақындық шеберлігі: фил.ғыл.канд. ... дис. – Алматы, 1994.
- 4 Тілеубердиев К.М. Қ. Мырзалиев шығармашылығындағы табиғат және экологиялық мәселелердің көркемдік шешімі: фил.ғыл.канд. ... дис. – Түркістан, 2004
- 5 Абишева С.Д. Поэтическая система «мир природы»: Структура и семантика. – Алматы, 2002. – 272 с.
- 6 Эпштейн М.Н. «Природа, мир, тайник вселенной...: Система пейзажных образов в русской поэзии. – М.: Высшая школа, 1990. – 304 с.
- 7 Бельская Л.Л. Осенние мотивы в русской поэзии второй половины XX века // Проблемы поэтики и стиховедения: Мат. V Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. памяти и 70-летию докт. филол. наук, проф. В.В.Бадикова. – Алматы, 2009. – С. 354-360.
- 8 Мырзалиев Қ. Қызыл кітап. – Алматы, 1983. – 192 б.
- 9 Мурзалиев К. Красная книга. – Алма-Ата, 1987. – 304 с.
- 10 Сильман Т.И. Заметки о лирике. – Л., 1977. – 224 с.
- 11 Пушкин А.С. Полное собрание сочинений // В 10-и тт. – Л.: Наука, 1977. – Т. 2. – 400 с.
- 12 Абишева С.Д. Мир природы в лирике М. Макараева // Евразия. – 2002. – № 6. – С. 35-46.- статья
- 13 Сағындыкова Н.Ж. Казахская поэзия в русском переводе. – Алматы: Наука КазССР, 1983. – 128 с.
- 14 Сағындыкова Н.Ж. Основы художественного перевода. – Алматы: Санат, 1993. – 208 с.
- 15 Литературный энциклопедический словарь. – М., 1987. – 146 с.
- 16 Мырзалиев Қ. Алаштың арманы. – Алматы: Санат, 2001. – 256 б.

References:

- 1 Adibaev H. Kadyr turaly soz // Uakyt jane suretker. – Almaty, 1967. – 228 b.

- 2 Karibaeva B. *Kadyr poetikasy jaiynda* // *Juldyz*. – 1983. – № 12. – 179-183 bb.
- 3 Nurahmetov S. *Kadyr Myrzalievtn akyn dyk seberligi: fil.gyl.kand. ... dis.* – Almaty, 1994.
- 4 Tileuberdiev K.M. *K. Myrzaliev sygarmasylygyndagy tabigat jAne ekologialyK mAselerdin korkemdik sesimi: fil.gyl.kand. ... dis.* – Turkistan, 2004.
- 5 Abiseva S.D. *Poeticheskaia sistema «mir prirody»: Struktura i semantika.* – Almaty, 2002. – 272 s.- kniga
- 6 Epstein M.N. *«Priroda, mir, tainik vselennoi...: Sistema peizajnyh obrazov v ruskoj poezii.* – M.: Vyssiaia skola, 1990. – 304 s.
- 7 Belskaia L.L. *Osenie motivy v ruskoj poezii vtoroi poloviny XX veka // Problemy poetiki i stihovedenia: Mat.V Mejdunar. nauch-prakt. konf., posvAs. pamAti i 70-letiu dokt. filol. nauk, prof. V.V.Badikova.* – Almaty, 2009. – S. 354-360.
- 8 Myrzaliev K. *Kyzyl kitap.* – Almaty, 1983. – 192 b.
- 9 Murzaliev K. *Krasnaia kniga.* – Alma-Ata, 1987. – 304 s.
- 10 Silman T.I. *Zametki o lirike.* – L., 1977. – 224 s.
- 11 Puskin A.S. *Polnoe sobranie sochineni // V 10-i tt.* – L.: Nauka, 1977. – T. 2. – 400 s.
- 12 Abiseva S.D. *Mir prirody v lirike M. Makataeva // Evrazia.* – 2002. – № 6. – S. 35-46.
- 13 Sagyndykova N.J. *Kazahskaia poezia v ruskom perevode.* – Almaty: Nauka KazSSR, 1983. – 128 s.
- 14 Sagyndykova N.J. *Osnovy hudojestvennogo perevoda.* – Almaty: Sanat, 1993. – 208 s.
- 15 *Literaturnyi ensiklopedicheski slovAr.* – M., 1987. – 146 s.
- 16 Myrzaliev K. *Alastyk armany.* – Almaty: Sanat, 2001. – 256 b.

МРНТИ 811.512.162

<https://doi.org/10.51889/2021-1.1728-7804.30>

Адиширинов К. Ф.¹

¹Шекинский региональный научный центр,
Азербайджанская Республика, Шеки

ЛИТЕРАТУРНАЯ КРИТИКА XX ВЕКА О НАКАМА: ОБЪЕКТИВНАЯ И ОШИБОЧНАЯ

Аннотация

В научной статье автор исследует работы Исмаила бека Накама. Первые исследования о жизни и творчестве Исмаила бека Накама написаны литературоведами, современниками поэта. С начала XX века и до наших дней в ряде опубликованных работ было недостаточно информации о нем, и лишь несколько строк из его стихов были приведены.

Долгие годы его творчество оставалось в тени. Али Назим, Ф Касымзаде субъективно относились к наследию Накама и его повторением творчества Низами и Физули. Однако правдиво оценив поэта Й. Пирийева, Сади Эфендиев, Алиаббас Музниб, Б.Ахундов, турецкий ученый Агах Сирри Левенд, выявили сущность его творчества и пришли к правильному выводу. В исследованиях этих ученых Накам выступает как достойный преемник художественных традиций Низами и Физули.

Ключевые слова: классическая литература Азербайджана, литературная критика, Исмаил бек Накам, литературное наследие, поэт, казал, поэма, Низами, Физули

Adishirinov K.¹

¹ Leading Scientist of Sheki Regional Center of Science,
Azerbaijan Republic, Sheki

TWENTIETH-CENTURY LITERARY CRITICISM OF NAKAMA: OBJECTIVE AND ERRONEOUS

Abstract

In the scientific article, the author examines the works of Ismail bey Nakam. The first studies on the life and work of Ismail bey Nakam were written by literary critics, contemporaries of the poet. From the beginning of the twentieth century to the present day, there was insufficient information about him in a number of published works, and only a few lines from his poems were given.

For many years, his work remained in the shadows. Ali Nazim, F Kasimzadeh subjectively treated the legacy of Nakam and his repetition of the works of Nizami and Fuzuli. However, truthfully evaluating the poet Y. Piriyeve, Sadi Efendiyeve, Aliabbas Muznib, B. Akhundov, and the Turkish scientist Agah Sirri Levend revealed the essence of his work and came to the right conclusion. In the studies of these scholars, Nakam stands out as a worthy successor to the artistic traditions of Nizami and Fuzuli.

Key words: classical Azerbaijani literature, literary criticism, Ismail bek Nakam, heritage, poet, ghazal, poem, Nizami, Fizuli